

dextruissent (sic!); SRH II. 535.] Az áthalladás mozzanata a fennmaradt krónikás anyagból is igazolható [pl. Képes Krónika 26. feje.: „Transeuntes . . . per regnum (Kézainál: regna) Bessorum, Alborum Cumanorum . . .”; SRH I. 286., 165.] Nem így a pusztításé. Ismeretes, hogy krónikáink a sasok pusztítása következtében előállt kényszerhelyzettel magyarázzák a honfoglalást. Itt tehát a magyarokat pusztítják, míg a jelentésben a magyarok pusztítanak. Ez a szemléletváltozás — úgy véljük — az 1080-as, 1090-es évektől nem hátrafelé, I. András korába, hanem előre, Anonymus felé mutat. Nyilvánvaló: bizonyos időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a kényszerítő erő következtében történt honfoglalás a késői utódok szemében országokat pusztító hadjárat végéreményének lássék. Mályusz Elemér szavaival élve: a keresztnység teljes győzelmétől fogva „vált szabaddá az út, hogy az őshaza termékeny tájjá változzék, az ősök bátor hősköke legyenek, a kalandozások alatt, a pogánység korában végrehajtott cselekedeteik pedig elismerést érdemlő haditetteknek számítsanak.” (*Krónika-problémák, Száz 1966. 725.*) Talán nem is olyan „régí” a Riccardus-jelentés *Gesta Ungarorum*?

A *Napkelet felfedezése* hézagpótló, értékes munka. A Györfly György által írt igényes, színvonalas *Bevezetés, Györfly György és Gy. Ruitz Izabella mindvégig gördülékeny, szép magyarsággal fogalmazott fordítása, a gazdag bibliográfiai anyag (bár egy-két munkát — pl. Lederer Emma: *A tatárok betörése Magyarországra és pápai szövetségeseik. Bp. 1952. — И. Эрдей: „Большая Венгрия.” AArch 1961. 307—320. stb. hiányoltunk a listából), a bő tényanyagot felölelő jegyzet-apparátus, a tér- és időbeli tájékozódást megkönnyíteni hivatott térképmelléletek és időrendi tábla, a szép nyomdai kivitelezés mind értékei a kötetnek.**

Úgy véljük, a könyv több, mint hasznos ismeretterjesztő kiadvány: segédeszköze lehet az egyetemi oktatásnak is. Ez pedig maximuma annak, amit egy mű adhat.

Kristó Gyula

Kristó Gyula: Korai levéltári és elbeszélő forrásaink kapcsolatához. Szeged, 1966. József Attila Tudományegyetem. 27 l. (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica, tom. XXI.)

A történetírásnak és az irodalomtörténetnek, bármelyik korszakkal foglalkozik is, fontos segéd tudománya a szöveg- illetve a forráskritika. És mennél inkább egyetlen tanúja a vizsgált kornak az írott emlék, mennél szervetlenebbnek, összefüggéstelenebbnek tű-

nik az írásos források egymásutánja vagy egymásmellettsége, annál fontosabb művelni a forráskritika tudományát, és annál komolyabban kell venni megállapításait. Ezt a szempontot érvényesítjük, amikor örömmel üdvözöljük Kristó Gyula szerény terjedelmű és szerény célkitűzésű tanulmányát, mely többé-kevésbé szervesen kapcsolódik korábbi hasonló publikációihoz. (Hogy csak a legutóbbit említsük: az 1965-ben megjelent, *Megjegyzések az ún. „pogánylázadások” kora történetéhez* című tanulmányához [ugyanabban a sorozatban, a XVIII. kötetként].)

Tanulmányában a forráskritika egy oldalával foglalkozik, a történeti elbeszélő szövegek és az okleveles források szövegszerűen kimutatható kapcsolatával. Hogy ilyen kapcsolat csakugyan kimutatható és az irodalomtörténet számára értékesíthető, arra Kristó tekintélyes elődöket idéz: Szilágyi Lórándot, Trencsényi-Waldapfel Imrét, Horváth Jánost, Gerics Józsefet. — Tanulmányának első részében (3—13. l.) e kapcsolatnak azt az aspektusát vizsgálja, melyben az oklevél, formuláris részeivel „hitelesítő forrása” volt a krónikában elbeszélő eseménynek. Kristó nem adalékot szolgáltat, hanem merészen és szenvedélyesen állást foglal az „őszesztai” keletkezésének kérdésében, mégpedig Horváth János és Gerics József ellenében, tagadva Miklós püspök szerzőségét. Kristó szerint — tekintetbe véve az 1050-es évek elbeszélésében jelentkező kronológiai és tárgyi ellentmondásokat, valamint helyesen értékesítve az ún. „békeokmány”-nak és a magyar okleveles gyakorlatnak a XII. század második-harmadik negyedében jelentkező formuláris hasonlóságát — a „békeokmány”-nak és a vele kapcsolatban elbeszélő eseményeknek szerzője II. Géza — III. István korában élethetett. — Nem tartjuk feladatunknak, hogy a vitában ezúttal állást foglaljunk, egy megfontolást mégis ajánlatosnak tartunk. Azt a kérdést nevezetesen, hogy Horváth János és Gerics csakugyan oktanul mellőzte-e vizsgálatait kapcsán a már Szent István okleveleiben jelentkező, s azután a XIV. században is nyomon kísérhető anathema-formulákat? Úgy véljük inkább, alapos okul szolgált számukra az a körülmény, hogy e korai oklevelek egyike sem maradt ránk kétséget kizáró hitelesen formulázott szövegezésben, és ilyenformán formuláris-részeiket sem lehet koronatanúként idézni. De ennek a kérdésnek inkább elvi, módszertani vonatkozásai vannak, melyekre később még visszatérünk. — A tanulmány második része (13—22. l.) másfajta kapcsolatot tár fel oklevél s elbeszélő forrás között: azt, amelyben oklevél narrációja vált krónikabeli ábrázolás szövegében is kimutatható forrásává. A krónikának azt a részét vizsgálja, amelyik a Zács-történetet

mondja el. Vizsgálatának eredménye ezúttal sem pusztá adat-szaporítás; amá vitában kíván vele a szerző állást foglalni, hogy vajon a velencei történetírásnak volt-e szerepe oklevélnarrációknak XIV. századi magyar elbeszélő forrásokba való többé-kevésbé szerves beépülésében (Kardos Tibor), vagy pedig „a kancelláriai történetírás természetes sajátjának” tekintsük-e ezt a jelenséget (Trencsényi-Waldapfel, Kurcz Ágnes). Hasonlóan párhuzamosnak látszó szövegeket vizsgál Kristó a Bazaráb elleni hajáratot megörökítő krónika-részlet kapcsán; majd elvi következtetést von le az általa és a korábban már mások által megállapított összefüggésekből: ebben a korszakban „az elbeszélő források elvesztették primér szerepüket (melyet az oklevél-telen korban élveztek), s szerzőik tudatosan szekundér szerepet vállaltak”. Más szóval: a tények hitelességének és a jogoknak elsődrendű forrásává az oklevelek váltak, s az elbeszélő szöveg „hitelesítésével” írók is kiegyeztek. — A korábban fennállt, fordítottnak mondható viszony földerítésében indul el Gerics nyomán Kristó, amikor tanulmánya harmadik részében (23–25. l.) példákon mutatja be, hogyan szolgáltatott kétségtelen hitelűnek tartott elbeszélő források (pl. Hartvik legendája) későbbi oklevélhamisításokhoz az alap-szöveget.

Örömmel nyugtázzuk Kristó Gyulának kisérletét és eredményeit, — tanulmányának ismertetése kapcsán mégsem szabadulhatunk egy egyre kellemetlenebbé váló érzéstől, melyet ezúttal szeretnénk szavakkal is megfogalmazni. Ezt a kellemetlen érzést *nem* Kristó tanulmánya *keltette*, de figyelmeztetett rá, s most alkalomul szolgál arra, hogy megfogalmazzuk. — Elismerjük, hogy a középkorral foglalkozó tudomány aránylag még fiatal, másutt is, hazánkban megkülönbözképpen. Éppen ezért oktanalmen türelmetlenség volna minden kérdésben leszűrt, végleges, az igazságot teljes fényében felragyogtató választ várunk tőle. Másfelől azonban úgy véljük, nagyobb a zűrzavar, az egyenetlenség és az ellentmondás, mint az indokolt lenne. Középkori irodalomtörténetünk (forrás-vagy szövegkritikánk, ha úgy tetszik) a legutóbbi húsz évben is változatlanul az egymást csépelő kiskirályok támasztotta anarchiához hasonlít, az igazság kiderítésének vágyát olykor óhatatlanul makacs juss-hoz-ragaszkodásnak érezzük. Ám ha csak ennyi volna a tisztázatlanság és az ellentmondások alapja, nem volna érdemes szóvá tennünk. Azonban amint az oligarcha sem maga volt bűnös kiskirálykodásában, hanem a központi hatalom hiánya, úgy a mi problémánknak utánaásva is itt véljük gyökerét megragadni: bizonyos tudományágak foglalkoznak ugyan a középkor jelenségeivel is: egyes kiváló, képzett szakemberek, tudósok

boncolgatják a középkor kérdéseit — de hazai *középkortudományunk* mégisincs! Nem-hogy szervezete nem alakult ki, de tankönyve, tanított vagy tanítható módszerei sincsenek kidolgozva, alapvető kézikönyvei hiányoznak (az import e tekintetben nem sokat segít), és még lehetne sorolni tovább. Ilyen körülmények között kettős örömmel üdvözlünk minden olyan tehetséges és bátor vállalkozást, mint amilyen Kristó Gyuláé — ugyanakkor fokozottan fájjaljuk ennek a szintézist teremtő, módszert tanító, biztosabban vezérlő, a közös munkát lehetővé tevő tudományágnak meg nem születését.

Boronkai Iván

Két reneszánsz-bibliográfia. Bibliographie internationale de l'Humanisme et de la Renaissance. I. Travaux parus en 1965. Genève, 1966. Librairie Droz. 285 p. — Alois Gerlo (avec la collaboration d'Émile Lauf): Bibliographie de l'Humanisme Belge précédée d'une bibliographie générale concernant l'Humanisme Européen. Bruxelles, 1965. Presses Universitaires de Bruxelles. 248. p. (Instrumenta Humanistica, I.)

Az európai reneszánsz-kutatás általános fellendülésének eredményeképpen egyre-másra születnek meg a különféle összegezők. Egyelőre még csak az anyaggyűjtést megkönynyítő bibliográfiák formájában, nem kétséges azonban, hogy ez a rendszeressé váló felmérés csupán előzménye a régóta esedékes szintézisnek. Számunkra nem mindegy, hogy egy ilyen monografikus feldolgozás milyen előismeretek birtokában, hogyan fogja tárgyalni a magyar reneszánsz irodalmat, illetve szakit-e a szívósan élő rossz hagyománnyal és tárgyalja-e egyáltalán. Épp ezért igen fontos, hogy ezekben az évenként egymást követő külföldi reneszánsz-bibliográfiákban milyen mértékben és milyen súllyal leszünk vagy vagyunk máris képviselve.

Az 1965–1966-ban megjelent két nagyobb szabású kötet közül kétségtelenül a *Bibliographie internationale de l'Humanisme et de la Renaissance* a rangosabb. Ez a kiadvány ún. „éves” bibliográfiaként indult még évekkel ezelőtt az ismert svájci Bibliothéque d'Humanisme et Renaissance c. folyóiratban. A kívánatos teljesség miatt egyre jobban szaporodó anyag azonban 1964-re túlnőtte a folyóirat kereteit és az 1965-ös évtől fogva az európai reneszánsz-szakirodalom bibliográfiája nemzetközi összefogás révén az UNESCO támogatásával, a párizsi Institut de Recherche et d'Histoire des Textes szerkesztésében és a svájci Association Humanisme et Renaissance patronálásával, már önálló kötetként lépett a tudományos világ elé.